

Kamińska, Janina

"Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781-1832. Notatki z wykładów w roku akademickim 1924/1925", Piotr Marian Massonius, Toruń 2005 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 45, 309-311

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Marian Massonius, *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832. Notatki z wykładów w roku akademickim 1924/1925*, do druku przygotowali, przypisami, szkicami uzupełniającymi i posłowiem opatrzyli Anna Supruniuk, Mirosław Adam Supruniuk, Toruń 2005, Biblioteka Uniwersytecka, s. 147.

W 2005 r. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – Biblioteka Uniwersytecka – rozpoczęło wydawanie serii *Materiały do Tradycji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (Miscelanea ad Historiam Universitatis Copernicanae Thoruniensis Pertinentes)* pod redakcją Mirosława A. Supruniuka – dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Kolegium redakcyjne stanowią profesorowie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika – Janusz Kryszak, Józef Poklewski, Wojciech Popławski, Andrzej Radziwiński i Andrzej Tomczak.

Serię tę otwiera praca Piotra Mariana Massoniusa, *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832. Notatki z wykładów w roku akademickim 1924/1925*, którą przygotowali do druku oraz opatrzyli przypisami, szkicami uzupełniającymi i posłowiem Anna Supruniuk i Mirosław Adam Supruniuk. Nawiązanie do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego nie jest przypadkowe, gdyż powołany w 1945 r. uniwersytet w Toruniu w dużym stopniu opierał się na kadrcie naukowej Uniwersytetu Wileńskiego, od 1919 r. zwanym Uniwersytetem Stefana Batorego. Razem z profesorami USB do Torunia trafiła też część zbiorów bibliotecznych dotyczących Litwy, Wilna i Wileńszczyzny, które przechowywane są w kolekcji specjalnej Vilniana. Wśród tych zbiorów znajdują się także *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832...* profesora Massoniusa.

Warto przy tej okazji przybliżyć postać prof. Massoniusa, gdyż jest on znany tylko wąskiej grupie specjalistów, przede wszystkim filozofom. Piotr Marian Massonius urodził się w Rosji w 1862 r. Po odbyciu wstępnych nauk rozpoczął studia na Uniwersytecie Warszawskim, na Wydziale Matematyczno-Fizycznym, a potem Wydziale Historyczno-Filozoficznym. Nie ukończył ich jednak i wyjechał na studia do Europy Zachodniej (uniwersytety w Lipsku, Pradze, Berlinie i Monachium). W 1889 r. na uniwersytecie w Lipsku uzyskał stopień doktora

filozofii, a jego praca doktorska *Ueber Kant's transcendente Aesthetik* była opublikowana w Lipsku w 1890 r.

Po powrocie ze studiów osiadł najpierw w Sankt Petersburgu, a potem w Warszawie. Tam związał się pracą z licznymi redakcjami polskich czasopism. Publikował głównie recenzje z prac literackich, pedagogicznych i socjologicznych, ale także artykuły o treściach filozoficznych oraz biogramy zasłużonych Polaków. Zaznaczył również swój udział w tajnym nauczaniu, gdzie na kompletach wykładał filozofię, pedagogikę, historię sztuki. Był także nauczycielem na żeńskich kursach handlowych i w szkołach prywatnych oraz profesorem filozofii i pedagogiki na Wyższych Kursach Towarzystwa Kursów Naukowych.

Pierwszą wojnę światową Massonius spędził w Mińsku Litewskim, gdzie zorganizował Gimnazjum Męskie Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny. Był też dyrektorem tej szkoły a także prowadził działalność oświatową w Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Mińsku.

Z Uniwersytetem Wileńskim związał się w 1920 r. Wtedy bowiem został profesorem nadzwyczajnym filozofii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego. Wobec braku kadry dydaktycznej na uniwersytecie, wykładał wiele przedmiotów: m.in. filozofię, estetykę, pedagogikę, historię szkolnictwa, prowadził proseminaria i seminaria a nawet lektorat języka białoruskiego. Praca dydaktyczna zajmowała mu dużo czasu i dlatego nie prowadził ożywionej działalności naukowej, i nie opracował w tym czasie żadnych prac zwartych. Opublikował jedynie kilka artykułów w czasopismach naukowych: m.in. „Ruchu Filozoficznym”, „Przeglądzie Filozoficznym” i „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”.

Recenzowaną publikację, przygotowaną przez Annę Supruniuk i Mirosława Adama Supruniuka, można podzielić na dwie części: źródła i opracowanie. Książkę otwierają źródła, a ich trzon stanowią wykłady profesora

Massoniusa o *Dziejach Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832*. Jest to źródło o szczególnym charakterze. Są to bowiem notatki sporządzone przez studentów, skupionych w Kole Polonistów Wydziału Humanistycznego USB, podczas wykładów wygłoszonych przez profesora Massoniusa. A zatem mamy tu do czynienia nie z tekstem skreślonym ręką profesora, ale z treściami, jakie odebrali studenci podczas wykładu. Jak podają autorzy, Massonius nie pozostawił swych wykładów na piśmie, gdyż prowadził wykłady i odczyty bez pomocy notatek (s. 108).

W związku z tym można się zastanowić, czy tytuł pierwszej części serii Materiałów do tradycji... jest adekwatny do treści. Wskazuje bowiem wyraźnie na autorstwo Massoniusa.

Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832 obejmują historię wszechnicy wileńskiej od czasów reformy Komisji Edukacji Narodowej w 1781 r. do zamknięcia szkoły przez władze carskie po klęsce powstania listopadowego. Problematyka ta została przedstawiona w dziewięciu wykładach, jakich wysłuchali studenci prof. Massoniusa od 21 IV 1925 do 19 VI 1925 r. Treści wykładów mają charakter ogólny i są przedławiane wieloma faktami o historii wszechnicy wileńskiej. Bez komentarza autorów, zawartego w przypisach, treści te byłyby zapewne mało czytelne dla dzisiejszego odbiorcy. Trzeba zaznaczyć, iż komentarz ten jest bogaty i daje pełniejszy obraz dziejów Uniwersytetu Wileńskiego XVIII/XIX w. Autorzy poszerzają w nich wiedzę przede wszystkim na temat biografii profesorów, ale także wyjaśniają m.in. nazwy towarzystw, tytułów czasopism oraz nazwy uniwersytetu w poszczególnych latach.

Drobna nieścisłość wkradła się do przypisu 13. na s. 10. Autorzy podają: „Po kasacie zakonu w roku 1773 (przez papieża Klemensa XIV) Akademia została przejęta i zreformowana na uczelnię świecką przez Komisję Edukacji Narodowej. W ciągu roku 1781 przygotowano w Wilnie plan organizacji dwuwyziałowej Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego (od 1783), dostosowany do aktualnych możliwości środowiska. Działały dwa kolegia: fizyczne i moralne, każde podzielone na trzy oddziały”.

Otóż w chwili utworzenia Komisji Edukacji Narodowej w 1773 r. nie było jeszcze jasne, co stanie się z uniwersytetami, w tym w szczególności z pojezuicką Akademią Wileńską.

Reforma Akademii rozpoczęła się w 1780 r. wraz z objęciem urzędu rektora przez Marcina Poczubuta-Odlanickiego, który w 1781 r. musiał przygotować otwarcie roku akademickiego 1781/82 zgodnie z zatwierdzonym przez KEN *Projektem Ustaw Komisji Edukacji Narodowej*. To właśnie w łonie Komisji, a nie w Wilnie rodził się plan organizacji uniwersytetów. I w myśl *Projektu* dwie istniejące w Rzeczypospolitej Akademie (Akademia Krakowska i Akademia Wileńska) przyjęły nazwy Szkół Głównych i miały się składać z czterech kolegiów (wydziałów): fizycznego, lekarskiego, prawnego i teologicznego. Wówczas w Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego M. Poczubut zdołał utworzyć trzy kolegia – nie utworzył kolegium teologicznego. Kolejnym etapem reformy była organizacja wszechnicy w myśl Ustaw Komisji z 1783 r. Wtedy przyjęto, iż Szkoły Główne będą zorganizowane w dwa kolegia. Istotnie, jak podają autorzy publikacji, były to kolegia fizyczne i moralne. W Szkole Głównej W. Ks. Lit. nie było jednak wyraźnego podziału na oddziały matematyczny, fizyczny i lekarski w kolegium fizycznym i teologiczny, prawny i literatury w kolegium moralnym. W kolegiach były wtedy katedry: siedem katedr w kolegium fizycznym i osiem katedr w kolegium moralnym.

W przypisach, autorzy przedstawiają także – choć mniej wnikliwie – sytuację polityczną. Odniesienie się do tych zagadnień jest ważne, ponieważ czas, o którym mowa w wykładach prof. Massoniusa, był bowiem okresem bardzo złożonym politycznie i wpływał wyraźnie na rozwój nauki na Uniwersytecie Wileńskim.

Można też zastanowić się, czy dla większej jasności czytelników nie byłoby dobrze poprzedzić *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832* rozdziałem o sytuacji politycznej i szkolnictwie w tym okresie?

Poza prezentacją wykładów Massoniusa, do części źródłowej zaliczyć należy także tekst profesora pt. *Nova et vetera* (s. 99–101), który pierwotnie był opublikowany w *Alma Mater Vilnensis. Jadnodniówce „Dnia Akademika”* z 1922 r. Tekst ten jest krótkim, właściwie hasłowym, nawiązaniem do spuścizny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Autor wskazał w nim na wielką rolę studentów (filomatów, filaretów, Adama Mickiewicza, Jana Czeczotta, Tomasza Zana) i rektorów (Marcina Poczubuta, Hieronima Stroynowskiego, Jana Śniadeckiego) w budowaniu ważnej dla Polski

szkoły wyższej. Wyraził też sąd, iż praca uczelni była wiele razy zaburzona przez wydarzenia polityczne. Stał na stanowisku, że wszechnica rozwinęłaby dynamiczniej swą działalność naukową, „gdyby mrok olbrzymiej tragedii dziejowej nie zgasił rozniecającego się światła” (s. 99.). Wspomnił także Ludwika Janowskiego profesora historii literatury USB, pierwszego autora prac o dziejach uniwersytetu w Wilnie. Wskazał na potrzebę kontynuacji badań w tym zakresie i opracowanie monografii Uniwersytetu Wileńskiego.

Część źródłową zamyka wspomnienie pośmiertne o prof. Massoniusie skreślone ręką jego ucznia Tadeusza Czeżowskiego, filozofa i logika (s. 102–104). Przypomniał on biograficę profesora Massoniusa, jego działalność naukową oraz podał wykaz ważniejszych prac naukowych.

Po części źródłowej autorzy prezentują szkic pt. *Marian Massonius – autor historii Uniwersytetu Wileńskiego*. Przedstawili w nim genezę tekstu *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832. Notatki z wykładów w roku akademickim 1924/1925*. Zwrócili uwagę na cenę inicjatywę studentów, którzy spisali wykłady profesora i wydali je przy pomocy Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. A. Supruniuk i M. A. Supruniuk zastanawiają się nad celowością tej inicjatywy studenckiej i stawiają pytanie: „Czy w drukarni Bratniej Pomocy ukazywały się również wykłady innych profesorów USB? Czy była to wyłącznie inicjatywa skierowana na ratowanie spuścizny naukowej prof. Massoniusa?” Pytanie to, autorzy pozostawiają bez odpowiedzi, choć przyznają, iż pod koniec lat dwudziestych XX w., z podobną inicjatywą występował także studenci prawa USB.

I w tym miejscu warto zastanowić się nad recepcją treści wykładów Massoniusa przez studentów. Autorzy publikacji nie podjęli tej kwestii, a wydaje się ona istotna. Nie wiemy bowiem, czy treści wykładów były wiernie zanotowane przez studentów, czy nie popełnili oni błędów? Pytanie to staje się tym bardziej zasadne, gdyż A. Supruniuk i M. A. Supruniuk dostrzegli nieprawidłowości w stronie merytorycznej wykładów Massoniusa. Dali temu wyraz w przypisach: nr 71 na s. 40, nr 80 na s. 45, nr 113 na s. 64, nr 137 na s. 75, nr 146 na s. 80, nr 168 na s. 89, nr 169 i 170 na s. 90, nr 172 na s. 91, nr 182 na s. 96. Nieprawidłowości te autorzy określili jako „Pomyłka Massoniusa”. Nie wiemy jednak czy w istocie są to pomyłki

Massoniusa, czy wynikają one z recepcji wykładów przez studentów. A może są one wynikiem aktualnego stanu wiedzy Massoniusa o dziejach Akademii Wileńskiej? Tę kwestię można poddać dokładniejszym badaniom.

Tekst *Marian Massonius – autor historii Uniwersytetu Wileńskiego*, podobnie jak część źródłowa publikacji, jest starannie opracowany i opatrzone przypisami. W całej pracy autorzy pokazują źródła i opracowania odnoszące się do P. M. Massoniusa i wszechnicy wileńskiej. Bogate przypisy są niewątpliwie walorem recenzowanej pracy. Dają bowiem pełniejszy obraz dziejów Uniwersytetu Wileńskiego XVIII/XIX w. Mogą też służyć jako przewodnik po literaturze przedmiotu. Autorzy pokazują bowiem nie tylko obfitą literaturę badaczy polskich, ale także litewskich.

Należy również zaznaczyć, że książka jest starannie wydana i wzbogacona w ilustracje. Na początku odnajdujemy portret prof. P. M. Massoniusa oraz reprodukcję strony tytułowej pierwotnego wydania *Dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832*. Natomiast na końcu książki autorzy przedstawili portrety profesorów wileńskich pracujących w okresie 1781–1832. Poczet otwierają kolejni rektorzy (Marcin Poczobut-Odlanicki, Hieronim Stroynowski, Jan Śniadecki, Szymon Malewski, Józef Twardowski, Waław Pelikan, Mikołaj Mianowski), zamykają zaś profesorowie nauk przyrodniczych, ścisłych, humanistycznych i medycyny (Ludwik Bojanus, Alojzy Capelli, Ignacy Daniłowicz, Józef Frank, Stanisław Bonifacy Jundziłł, Jan Nizzkowski, Piotr Sławiński, Jędrzej Śniadecki i Tomasz Życki). Ułatwieniem dla czytelnika jest także indeks nazwisk (135–146).

W recenzowanej publikacji autorzy nie uniknęli jednak kilku błędów literowych, m.in.: s. 104, 108, 110, 111, 120. Nie mają one jednak wpływu na wartość merytoryczną publikacji.

Poszukiwanie tradycji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, przejawiające się w wydaniu nowej serii przez Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu, należy uznać za ceną inicjatywą i wyrazić nadzieję, że w niedługim czasie będą ukazywały się kolejne tomy.

Janina Kamińska